

О. О. Бичков,
аспірант, Національний технічний університет "КПІ"

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті представлено результати проведених досліджень та узагальнено економічні, екологічні та соціальні проблеми стійкого розвитку машинобудівних підприємств та галузі в цілому. На основі проведених досліджень узагальнено чинники, що впливають на стійкий розвиток машинобудівних.

The paper presents results of research and generalized economic problems of sustainable development of machine-building enterprises and industry. On the basis of the studies summarized factors affecting the sustainability of engineering.

Ключові слова: сталий розвиток, стійкий розвиток підприємства, економічні проблеми, технологічне оновлення виробництва, інноваційна активність підприємства, економічна криза.

ВСТУП

Структурно-інноваційна політика України упродовж останнього десятиріччя, на жаль, не дозволила відтворити науково-технологічний та інноваційний потенціал відповідно до вимог прогресивного розвитку світової економіки. Існуючі тенденції свідчать про наявність певних загроз економічній безпеці України, оскільки машинобудування є структуроутворювальною

основною гармонізації національної економіки. При цьому особливої актуальності набувають питання удосконалення управління розвитком машинобудівних підприємств у контексті сталого розвитку економіки, аналізу та оцінки впливу соціально-економічних та екологічних чинників на стан стійкого розвитку підприємств, прогнозування зміни стійкого стану розвитку підприємств з урахуванням соціально-економічних обмежень.

Здійснюючи ґрунтовний аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених з проблематики управління розвитком промислових підприємств у контексті сталого розвитку економіки, зазначимо, що малодослідженими залишаються проблеми, які унеможливають або гальмують забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств. Значний внесок у дослідження проблематики управління розвитком промислових підприємств зробили вітчизняні вчені [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Зважаючи на це, виникає об'єктивна необхідність у дослідженні проблем управління стійким розвитком підприємств в умовах дії соціально-економічних чинників, пошуку соціально-економічних важелів забезпечення стійкого розвитку підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Мета дослідження — проаналізувати результати проведеного анкетування керівників різних рівнів управління та виявити проблеми, що перешкоджають стійкому розвитку машинобудівних підприємств, та сформулювати на цій основі методичні підходи до їх вирішення.

Рис. 1. Економічні проблеми стійкого розвитку машинобудівних підприємств з погляду керівників вищого рівня управління

РЕЗУЛЬТАТИ

Розробка заходів із забезпечення сталого розвитку машинобудівних підприємств має здійснюватися в контексті концепції сталого розвитку економіки, яка є домінуючою в розвитку людської цивілізації у XXI ст., відповідно до стратегічного напрямку забезпечення матеріального, соціального і духовного прогресу суспільства [8].

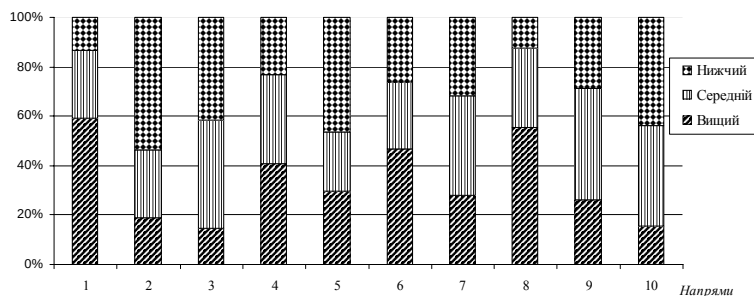
Однією з передумов успішного виведення економіки на траєкторію сталого зростання є випереджаючий розвиток машинобудівного комплексу як основи високотехнологічного оновлення інших галузей виробництва. У машинобудуванні зосереджено 20 % основних засобів промисловості та виробництво інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості [9].

З метою комплексного аналізу економічних проблем стійкого розвитку безпосередньо на мікрорівні нами були проведені дослідження на базі 27 машинобудівних підприємств, розташованих у Київській, Житомирській, Донецькій, Дніпропетровській областях України. У процесі досліджень поряд із аналізом фінансово-економічного стану підприємств за 2007—2011 рр. були здійснені опитування 126 осіб керівного складу, що обіймають управлінські посади на вищих, середніх та нижчих ланках управління. За результатами анкетування угруповано та систематизовано низку економічних проблем, що визначили керівники різних рівнів управління.

На основі розподілу представлених відповідей керівників за рівнями управління проаналізуємо значущість економічних проблеми, які виділили керівники вищого рівня управління (рис. 1).

До найважливіших економічних проблем управлінці вищого рівня віднесли низькі темпи технологічного оновлення виробництва (25,7 % осіб), а також низький рівень впровадження високотехнологічних інновацій (22,9 % осіб). Поряд із цим, варто звернути увагу на неефективну структуру інвестиційних джерел (11,4 %), зростання цін на сировину та комплектуючі (8,6 %), проблеми у розрахунках із замовниками (5,7 %), проблеми законодавчого регулювання (5,65 %) та ін.

Порівнявши відповіді керівників вищого рівня управління з відповідями управлінців середнього та нижчого рівнів, варто зазначити, що керівники нижчого рівня управління особливу увагу звертають на зменшення кількості замовлень (25,8 % проти 7 % осіб середнього рівня управління), а також зростання цін на сировину та комплектуючі (16,1 % проти 8 % осіб середнього рівня управління). Це можна пояснити специфікою діяльності керівників нижчих рівнів управління, більша части-

1 - Залучення інвестицій.	6 - Стабільність зовнішнього середовища.
2 - Підвищення конкурентоспроможності продукції.	7 - Розширення ринків збуту.
3 - Забезпечення збалансованості структури виробництва.	8 - Розробка ефективного стратегічного плану розвитку.
4 - Впровадження високотехнологічних інновацій.	9 - Сприятлива політика держави.
5 - Впровадження інтегрованих систем менеджменту якості	10 - Налагодження зв'язків з постачальниками та покупцями

Рис. 2. Напрями подолання економічних труднощів в діяльності машинобудівних підприємств [розраховано автором за результатами анкетування керівників різних рівнів управління]

на з яких саме займається пошуком ділових партнерів та розвитком певних взаємовідносин з колом зацікавлених осіб.

Поряд із цим, відмітимо, що керівники середнього

Таблиця 1. Економічні проблеми стійкого розвитку машинобудівних підприємств та галузі в цілому

	Зміст проблеми	Соціально-економічні наслідки
Проблеми галузі	Низький ступінь використання та розвитку науково-технічного та виробничого потенціалу машинобудівного комплексу.	Низький рівень конкурентоспроможності продукції на внутрішнього ринку, що унеможливує збільшення долі цього сегмента на зовнішніх ринках.
	Низька інноваційна активність у виготовленні технологічного обладнання для модернізації базових галузей промисловості – енергоблоків теплових електростанцій, котельного та когенераційного обладнання, теплових насосів, котлів та двигунів, що працюють на біопаливі.	Незадоволення потреб міжгалузевої кооперації, що не дає можливості відповідати сучасним нормам та стандартам у сфері виробництва шахтного устаткування, ресурсо- та енергозбереження, екологізації, автоматизації та підвищення ефективності виробництва металургійної і хімічної промисловості.
	Низька інноваційна активність щодо формування та розвитку машинобудівної підгалузі по виробництву складної побутової техніки.	Перевищення обсягів імпорту над обсягами експорту. Низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішнього ринку.
	Інноваційно-інвестиційна обмеженість забезпечення повного циклу проектування та будівництва нових типів суден світового рівня на базі модернізованих виробничих потужностей.	Однорічність розвитку виробництва з орієнтацією на сировинні галузі, а саме: на металургію, нафтохімію, послуги з транспортування нафти та газу. Нерозвиненість внутрішнього ринку.
Проблеми підприємств	Низькі темпи технологічного оновлення виробництва	Збільшення рівня зношеності основних фондів
	Зниження рівня завантаження виробничих потужностей	Зростання незбалансованості виробничої структури
	Мала кількість замовлень	Зростання безробіття
	Зростання цін на сировину та комплектуючі	Збільшення собівартості продукції
	Висока конкуренція	Зростання залежності підприємств від вимог зовнішніх ринків
	Низький рівень впровадження високотехнологічних інновацій	Низький рівень конкурентоспроможності продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках
	Неефективна структура інвестиційних джерел	Низька ефективність системи якісного відтворення виробничого потенціалу підприємств
	Проблеми у розрахунках із замовниками	Втрата постійних клієнтів та ринків збуту продукції

Таблиця 2. Соціальні проблеми забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств*

Соціальні проблеми	Рівні управління		
	Вищий	Середній	Нижчий
Нерозвинена соціальна інфраструктура	2,9	11,6	6,4
Низька ефективність системи безпеки праці	2,9	11,9	12,9
Незадовільний рівень відповідальності персоналу за виконання роботи	14,6	5,0	6,4
Рівень з/п, що не відповідає очікуванням працівників	2,9	10,0	19,4
Незадоволення першочергових соціальних потреб працівників (транспорт, спецодяг та ін.)	-	3,3	16,1
Неоптимальна структура соц. пакета (проблеми зі забезпеченням житла, відсутність мед. страхування)	8,5	15,0	12,9
Незадовільна корпоративна культура	5,7	8,3	6,4
Низький рівень інвестування у розвиток персоналу	5,7	11,6	6,4
Негативна динаміка зростання незадоволення потреб споживачів	20,0	8,3	3,2
Погіршення ділової репутації підприємства (зменшення частки ринку, втрата довіри ділових партнерів)	22,8	6,7	6,4
Нестача молодих спеціалістів, кваліфікованих кадрів	14,3	8,3	3,2
Всього	100	100	100

* у відсотках, виходячи з результатів анкетування управлінського персоналу.

рівня управління звернули увагу на такі важливі економічні труднощі, пов'язані з різким уповільненням темпів технологічного оновлення виробництва (25 %), низькою інноваційною активністю підприємств (20 %), посиленням економічної кризи (12 %), загостренням проблем у розрахунках із замовниками (10 %) та ін.

Отже, виявлені економічні проблеми сталого розвитку машинобудівних підприємств здебільшого зумовлені посиленням кризових явищ в економіці країни, нерівноваженою політикою уряду, несприятливістю впливу загальносвітових економічних тенденцій, що певним чином загострює питання забезпечення фінансово-економічної безпеки машинобудівного комплексу в цілому.

Незважаючи на чисельні наукові праці вітчизняних вчених, в яких визначаються можливі шляхи покращення загальної соціально-економічної ситуації в галузі та виведення її на траєкторію сталого зростання [10; 5; 6; 11], відзначимо, що заходи, які пропонуються науковцями, на жаль, не розглядаються державними органами влади як такі, що можуть позитивно вплинути на поліпшення ключових показників діяльності галузі.

Сформовані в результаті проведених нами дослі-

джень пріоритетні напрями подолання економічних труднощів у діяльності машинобудівних підприємств (рис. 2.) відображають, по-перше, загальні тенденції розвитку машинобудівної галузі, а, по-друге, є відповідними орієнтирами не тільки для керівництва вітчизняних машинобудівних підприємств, а і для розробників відповідного нормативно-правового забезпечення.

У результаті проведених досліджень узагальнено економічні проблеми сталого розвитку машинобудівних підприємств та галузі в цілому (табл.1). Серед найважливіших соціальних проблем в діяльності більшості підприємств, які були виявлені в процесі дослідження, є такі: низька ефективність системи безпеки праці; нерозвинена соціальна інфраструктура; незадовільний рівень відповідальності персоналу за виконання роботи; низький рівень заробітної плати; незадоволення першочергових соціальних потреб працівників у транспортних послугах, спецодезі; неоптимальна структура соціального пакета; низький рівень інвестування у розвиток персоналу; погіршення ділової репутації підприємства та ін.

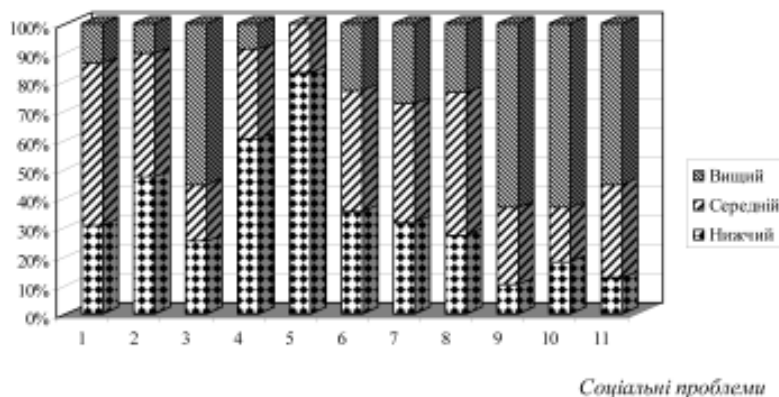
Відзначимо, що керівники вищого рівня управління звернули увагу на погіршення ділової репутації підприємств, що призвело, на їх думку, до зменшення частки ринку, втрати довіри з боку ділових партнерів (22,8 % респондентів); наявності негативної динаміки зростання незадоволення потреб споживачів (20 % осіб); незадовільного рівня відповідальності персоналу за виконання роботи (14,3 % осіб) та інших проблем (табл. 2).

Серед керівників середнього рівня управління більшість вказали на низьку ефективність соціальних програм і пов'язані з цим проблеми у забезпеченні житла, відсутності медичного страхування (15 % осіб). Поряд із цим, 11,6 % керівників відзначили низький рівень інвестування у розвиток персоналу; 11,5 % осіб звернули увагу на нерозвиненість соціальної інфраструктури; 11 % — на низьку ефективність системи безпеки праці на підприємстві.

Щодо керівників середнього рівня управління, то 19,4 % осіб висловили свою незадоволеність рівнем заробітної плати; 16,1 % — відмітили зростання кількості випадків щодо незадоволення соціальних потреб працівників у спецодезі, якісному харчуванні, транспортному супроводі.

Графічна інтерпретація значущості соціальних проблем сталого розвитку наведено на рис. 3.

Отже, значущість певних соціальних проблем, дійсно, варіюється залежно від рівня управління, проте загальними залишаються такі проблеми, як: нівелювання відтворювальної функції заробітної плати, зокрема для керівників нижньої ланки управління; низька ефективність системи безпеки праці; недосконала соціальна політика на підприємствах, що призводить до виникнення певних соціально-економічних конфліктів у колективі, порушення прав працівників на якісне отримання соціальних пільг та гарантій

- 1 - Нерозвинена соціальна інфраструктура.

2 - Низька ефективність системи безпеки праці.

3 - Незадовільний рівень відповідальності персоналу за виконання роботи.

4 - Рівень з/п, що не відповідає очікуванням працівників.

5 - Незадоволення першочергових соціальних потреб працівників (транспорт, спецодяг та ін.).

6 - Неоптимальна структура соц. пакету (проблеми із забезпеченням житла, відсутність мед. страхування)

7 - Незадовільна корпоративна культура.

8 - Низький рівень інвестування у розвиток персоналу.

9 - Негативна динаміка зростання незадоволення потреб споживачів.

10 - Погіршення ділової репутації підприємства (зменшення частки ринку, втрата довіри ділових партнерів).

11 - Нестача молодих спеціалістів, кваліфікованих кадрів

Рис. 3. Соціальні проблеми сталого розвитку машинобудівних підприємств [розраховано автором за результатами анкетування керівників]

з боку підприємства. Також варто звернути увагу і на таку вельми важливу соціально-економічну проблему в діяльності підприємств, як погіршення ділової репутації на ринку.

Поряд із виявленими соціальними проблемами ми звернемо увагу на існування низки важливих екологічних проблем. Важливим завданням забезпечення ефективного функціонування підприємств в умовах критичного загострення екологічних проблем є зменшення деструктивного впливу їх виробничої діяльності на навколишнє природне середовище.

Відмітимо, що машинобудівний комплекс за інтенсивністю впливу на довкілля посідає провідне місце в промисловості України. Головними причинами, що призвели до загрозливого стану довкілля, є:

- застарілі технології виробництва та обладнання, висока енергомісткість та матеріаломісткість, що перевищують у два-три рази відповідні показники розвинутих країн;
- високий рівень концентрації промислових об'єктів;
- несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв;
- відсутність належних природоохоронних систем (очисних споруд, оборотних систем водозабезпечення тощо);
- низький рівень експлуатації існуючих природоохоронних об'єктів;
- відсутність надійного правового та економічного механізмів, які стимулювали б розвиток екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем;
- відсутність належного контролю за охороною довкілля.

У більшості випадків у результаті діяльності машинобудівних підприємств довкілля забруднюється солями важких металів, ціанідами, кислотами, токсичними органічними та неорганічними сполуками. Із загальної кількості стічних вод машинобудівних підприємств близько 75% складають стічні води, що вміщують механічні забруднення, у т.ч. олія і нафтопродукти містяться в 20% води, хімічні забруднення присутні в 5% стоків. У загальному споживанні води на долю гальванічного виробництва припадає близько 50%. З цієї кількості 80% води витрачається на промивання деталей. У гальванічному виробництві тільки 25—50% металу йде на утворення покриття, а інша кількість виноситься з промивними водами. Стоки від гальванічних і травильних відділень складають до 50% загального стоку машинобудівного підприємства. Стічні води травильних відділень і гальванічних цехів машинобудівного заводу утворюють рідкі відходи та неорганічні солі важких металів — хрому, цинку, нікелю, міді та ін., найбільш шкідливі в санітарному відношенні.

Відзначимо, що досвід країн Євросоюзу доводить необхідність впровадження системи екологічного менеджменту, стратегічної екологічної оцінки та оцінки впливу проекту на навколишнє середовище, що відповідають вимогам державної стандартизації ДСТУ ISO 14000, але з ґрунтовною адаптацією до українських реалій.

Основними причинами обмеженого впровадження системи управління навколишнім середовищем на промислових підприємствах, що регламентується прийнятими стандартами ДСТУ ISO 14000, є наступні: відсутність у короткотерміновій перспективі прямих вигод від її запровадження; низький рівень державного стимулювання впровадження систем управління якістю як важливої складової екологічного розвитку підприємства.

У табл. 3 представлено екологічні проблеми забез-

Таблиця 3. Екологічні проблеми забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств*

Екологічні проблеми	Рівні управління		
	Вищий	Середній	Нижчий
Застарілі технології виробництва та обладнання	20,0	8,3	13,2
Несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв	20,1	15,0	6,4
Відсутність належних природоохоронних систем (очисних споруд, оборотних систем водозабезпечення тощо)	15,8	6,7	10,2
Неефективність правового та економічного механізмів, які стимулювали б розвиток екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем	9,9	10,0	19,4
Відсутність належного контролю за охороною довкілля	14,3	3,3	16,1
Незадовільний стан реалізації екологічних програм в діяльності підприємств	8,5	25,8	15,9
Низький рівень зацікавленості підприємств у оптимальному використанні природних ресурсів	5,7	18,3	12,4
Незадовільність системи мотивації виробничих підприємств у зменшенні матеріаломісткості та енергомісткості продукції машинобудування	5,7	12,6	6,4
<i>Всього</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

* у відсотках, виходячи з результатів анкетування управлінського персоналу.

печення стійкого розвитку машинобудівних підприємств.

Як свідчать отримані дані експертного опитування, керівники вищого рівня управління відмітили значущість таких екологічних проблем, як: застарілі технології виробництва та обладнання (20,0%), несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв (20,1%).

Серед керівників середнього рівня управління 25,8% опитаних відмітили незадовільний стан реалізації екологічних програм у діяльності підприємств; 18,3% осіб вказали на низький рівень зацікавленості підприємств у оптимальному використанні природних ресурсів; 15% — відзначили несприятливу структуру промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв.

Вищевикладене дає можливість узагальнити економічні, соціальні, екологічні та інституційні проблеми забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств (табл. 4).

Поряд із виділенням економічних, соціальних та екологічних проблем стійкого розвитку підприємств нами визначено низку інституційних проблем, які чинять значний вплив на забезпечення стійкого розвитку підприємств. Сукупність формальних та неформальних інститутів визначає сукупність соціальних та економічних обмежень, у рамках яких функціонує кожне підприємство. Тому механізм забезпечення стійкого розвитку підприємств має включати як соціально-економічні, екологічні важелі, так і формальні та неформальні інститути.

Окреслені соціально-економічні наслідки поглиблення економічних проблем стійкого розвитку машинобудівних підприємств вимагають формування превентивних заходів з виведення машинобудівного комплексу із глибинної кризи. У цьому процесі вельми важливим є реалізація державної політики у напрямі підтримки стратегічно важливих галузей промисловості, однією з яких є машинобудування. Відзначимо, що машинобудування повинно зайняти більш вагоме місце як у структурі промисловості, так і у формуванні експортної політики України. Необхідно удосконалити галузеву структуру машинобудування, розширити асортимент продукції на якісно інноваційній основі, підвищити конкурентоспроможність машинобудівної продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках, що дозволить освоїти нові ринки збуту та значно підвищити інноваційну оріє-

Таблиця 4. Проблеми забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств

Типологія проблем	Проблеми стійкого розвитку
Економічні	Низькі темпи технологічного оновлення виробництва
	Зниження рівня завантаження виробничих потужностей
	Мала кількість замовлень
	Зростання цін на сировину та комплектуючі
	Висока конкуренція
	Перевищення обсягів імпорту над обсягами експорту
	Низький рівень впровадження високотехнологічних інновацій
	Неефективна структура інвестиційних джерел
Соціальні	Проблеми у розрахунках із замовниками
	Нерозвинена соціальна інфраструктура
	Низька ефективність системи безпеки праці
	Незадовільний рівень відповідальності персоналу за виконання роботи
	Рівень з/п, що не відповідає очікуванням працівників
	Незадоволення першочергових соціальних потреб працівників (транспорт, спецодяг та ін.)
	Неоптимальна структура соц. пакета (проблеми зі забезпеченням житла, відсутність мед. страхування)
	Незадовільна корпоративна культура
	Низький рівень інвестування у розвиток персоналу
	Негативна динаміка зростання незадоволення потреб споживачів
	Погіршення ділової репутації підприємства (зменшення частки ринку, втрата довіри ділових партнерів)
	Нестача молодих спеціалістів, кваліфікованих кадрів
Екологічні	Застарілі технології виробництва та обладнання
	Несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв
	Відсутність належних природоохоронних систем (очисних споруд, оборотних систем водозабезпечення тощо)
	Неефективність правового та економічного механізмів, які стимулювали б розвиток екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем
	Відсутність належного контролю за охороною довкілля
	Незадовільний стан реалізації екологічних програм у діяльності підприємств
	Низький рівень зацікавленості підприємств у оптимальному використанні природних ресурсів
	Незадовільність системи мотивації виробничих підприємств у зменшенні матеріаломісткості та енергомісткості продукції машинобудування
	Невідповідність інституційного середовища принципам сталого розвитку економіки України
	Значний рівень корупції в країні
	Недотримання вимог чинного законодавства, у т.ч. екологічного
	Слабка узгодженість структури цілей сталого розвитку країни зі структурою формальних інститутів
	Неузгодженість і різноспрямованість напрямків розвитку формальних та неформальних інститутів сталого розвитку суспільства
	Неефективність неформальних інститутів сталого розвитку (низька культура споживання екологічно чистих продуктів; слабка орієнтація вітчизняного бізнес-простору на провадження соціально відповідальної діяльності; незадовільна мотивація підприємств щодо відповідності екологічним стандартам)
	Низька ефективність впливу економічних важелів екологічного розвитку (штрафні санкції, плата за забруднення навколишнього середовища, нормативне регулювання тощо) на відновлення збалансованості розвитку соціуму.

нтованість підприємств інших галузей промислового комплексу України.

ВИСНОВКИ

Проведені дослідження на базі 27 машинобудівних підприємств, розташованих у Київській, Житомирській, Донецькій, Дніпропетровській областях України. У процесі досліджень поряд із аналізом фінансово-економічного стану підприємств за 2007—2011 рр. були здійснені опитування 126 осіб керівного складу, що обіймають управлінські посади на вищих, середніх та нижчих ланках управління. У результаті проведених досліджень узагальнено економічні проблеми стійкого розвитку машинобудівних підприємств та галузі в цілому. Здійснено аналіз та оцінювання стану соціальних та екологічних компонент забезпечення стійкого розвитку машинобудівних підприємств. У результаті оброблення результатів анкетування управлінського персоналу нами визначено, що найважливішими соціальни-

ми проблемами в діяльності більшості підприємств є такі: низька ефективність системи безпеки праці; нерозвинена соціальна інфраструктура; незадовільний рівень відповідальності персоналу за виконання роботи; низький рівень заробітної плати та ін. На основі проведених досліджень узагальнено чинники, що впливають на стійкий розвиток машинобудівних підприємств.

Література:

1. Згуровский М.З. Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности жизни людей (2005-2007/2008 гг.) / М.З. Згуровский, А.Д. Гвишиани. — К.: НТУУ "КПИ", 2008. — 140 с.
2. Мельник А.Г. Методология развития / А.Г. Мельник. — Сумы: ИТД "Университетская книга", 2005. — 602 с.
96. Еремейчук Р.А. Обоснование стратегии устойчивого развития предприятия / Р.А. Еремейчук.
3. Управління виробничо-господарською діяльністю машинобудівних підприємств в умовах ринку / М. Білопольський, О. Шапуров, О. Шапунова, І. Філіпішин. Приазов. держ. техн. ун-т. — Донецьк: Сх. вид. дім, 2010. — 218 с.
4. Глобальні трансформаційні імперативи сталого розвитку національної економіки / [В. Є. Реутов та ін.]; за заг. наук. ред. В. Є. Реутова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Крим. екон. ін-т, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана" — Сімф.; Саки: П-во "Фенікс", 2011. — 282 с.
5. Корнійчук, А. Теоретичні основи реалізації концепції сталого розвитку / А. Корнійчук // Економіка України : науковий журнал. — 2010. — № 2. — С. 72—83.
6. Оскольський, В. Про економічну політику сталого розвитку в Україні / В. Оскольський // Економіка України. — 2010. — № 6. — С. 4—13.
7. Сімченко Н.О. Соціально орієнтовані системи управління підприємствами: [монографія] / Н.О. Сімченко. — К.: ТОВ "ДКС центр", 2010. — 340 с.
8. Пріоритети розвитку машинобудівної промисловості у рамках антикризової політики України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/451/>
9. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / Н.В. Тарасова, І.С. Калініченко, В.А. Романенко та ін.; ред. Б.М. Данилишина. — Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007. — 308 с.
10. Глобальні трансформаційні імперативи сталого розвитку національної економіки / [В. Є. Реутов та ін.]; за заг. наук. ред. В. Є. Реутова; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Крим. екон. ін-т, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". — Сімф.; Саки: П-во "Фенікс", 2011. — 282 с.
11. Концептуальні засади переходу України до сталого розвитку / Б.В. Буркинський, В. П. Кухар, А. Г. Руденко, А.Г. Шапар // Екологічний вісник. — 2010. — № 5. — С. 8—9.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2012 р.